

SANAT TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ARKEOLOJİ-PREHİSTORYA-ÖNASYA
EPIGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ- FOLKLOR

Dört Ayda Bir Çıkar

CİLT -1 SAYI:2 Nisan 1988

Sahibi: Enis KARAKAYA / M.A.
Yazı İşleri Müdürü: Özkan ERTUĞRUL/M.A.
Teknik Müdür: Tolunay TİMUÇİN
Genel Koordinatör: Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
Yönetim Kurulu: Özkan ERTUĞRUL-Enis KARAKAYA
Şebnem AKALIN-Selda KALFAZADE

Genel Sekreter: Şale UYGUN
Sanat Yönetmeni: Selçuk UYGUN
Teknik Sekreter: Yavuz TİRYAKİ

Haber Servisi: Gülçin EROL- Gülay BURGAZ
Hülya KOÇ -Arzu İYANLAR
Hülya.YILMAZ

Halkla İlişkiler: Gülgün KALKINOĞLU
Halnur KATIPOĞLU

Mali Müşavir: Selim Sabit SALMAN

DANIŞMANLAR: Prof.Dr.Semavi EYİCE
Doç.Dr.Ara ALTUN
Doç.Dr. Selçuk MÜLAYİM-Yard. Doç.Dr.Zeki SÖNMEZ
Yard.Doç.Dr. Ebru PARMAN-Dr.Hüsamettin AKSU
Dr.Engin BEKSAÇ-Sargon ERDEM-Erol ÖZKAN

Dizgi: KÖK TEMSİLCİLİK

Dergimizin ikinci sayısının çıkmasında dizgi konusundaki yardımlardan dolayı HAKAN KÖK ve KÖK TEMSİLCİLİK'e teşekkürü borç biliriz.

Film: CEMHAS GRAFİK 511 85 85

İÇ BASKI: ÖRÜNÇ MATBAASI: 528 42 68

KAPAK BASKI: DANTEL OFSET 522 65 41

Kapak Baskısında, SEÇİN GÜR'e Yardımlarından dolayı Teşekkür ederiz.

REKLAMLAR

Arka dış sayfa: 350.000.- TL.
Arka iç sayfa: 200.000.- TL.
İç Tam sayfa: 150.000.- TL.
İç Yarım Sayfa: 100.000.- TL.

• Yıllık Abone: 10.000.Tl.dir. Banka hesap numarasına çıkarılan paranın makbuz veya dekontunun fotokopisi ya da aslı gönderildiği an, dergi Adresinize postalanacaktır. (İstanbul Bayezit Vakıflar Bankası 21-10248-8 nolu hesap)

İRTİBAT ADRESİ: Tolunay Timuçin
Mollafenari Sok. Birol İş hanı Kat: 3 Cağaloğlu/İstanbul

• Dergide yayınlanan Makalelerin sorumlulukları yazarına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ve izin alınarak yararlanabilir.

İÇİNDEKİLER

Dergiden.....Size	2
Atik Valide Külliyesi (M. Baha TANMAN)	3-19
Haber-Üsküdar Evleri (Hülya KOÇ-Gülay BURGAZ)	20
Folklorun Dünü-Bugünü-Yarını (Doç.Dr.L.Sami AKALIN)	21-23
Haber-Yazmacılık Yaşamalı (Halnur HATİPOĞLU)	24
Marmara'da İki "Iskoç" Şatosu (Prof.Dr.Semavi EYİCE)	25-34
Yok Olan Bir Yapı Sultanahmed Darüşşifası (Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU)	35-39
Haber-Mozaik Müzesi'nin Restorasyonu Üzerine Bir Düşünce (Serpil YÖRÜK)	40
Anhegger'leri Ziyaret Ettik (Derginin Röpörtajı) ..	41-45
Haber-Kültür Miraslarımız Neden Yok Ediliyor (Şebnem AKALIN)	46
Tarihte Aptesane (Sargon ERDEM)	47-52
İkona (Özkan ERTUĞRUL)	53-62
Kapris (Zeynep İNANKUR)	63-65
Haber-Antalya'da II. Selçuklu Semineri 25/26 Aralık 1987 (Aynur DURUKAN)	66
Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriye'sinde Bulunan Tersâne'î Amire Plânları (İdris BOSTAN)	67-68
Anadolu Bizans Sanatı (Yar. Doç. Mehmet İ. TUNAY)	69-81
Haber-Amasra'da Eski Bizans Kilisesi Hakkında (Hülya YILMAZ)	82
Anadolu Kültüründe - Sanatlarında Sembolik EL Motifi (Ayşen ALDOĞAN)	83-90
"Maria ve Marta'nın Evinde İsa" (Dr. A. Engin BEKSAÇ)	91-96
Aes Rude'den Denarius'a Roma Sikkeleri (Oğuz TEKİN)	97-101
Haber - Ressamlar Derneğinin Özgeçmişi (Arzu İYANLAR)	101
Haber - Görüp Üzıldüklerimiz (Gülgün KALKINOĞLU)	102
Japon Etnosantrizmi: Şintoizm (Arş. Gör. Kürşad DEMİRCİ)	103-105
Haber - Ankara Kalesinden Notlar (Yavuz TİRYAKİ)	106
Panofsky'nin Yöntemi ve Bir Ön-Çalışma (Uşun TÜKEL)	107-112
Mozaikin Yerinde Korunması ve Onarımı (Ark. Rest. Hüseyin AKKILI)	113-119
Haber-İlgi ve Sahip Çıkma (Selda KALFAZADE)	120
Haber-Halit Ağa Çeşmesi Kurtarılmalıdır (Gülçin EROL)	121
Haber-Kümbet Camii (Enis KARAKAYA)	122
Haber-Melike BETİL İlk kişisel Sergisini Açtı (Alp TÜMER)	122
Haber-Yok Edilen Bir Eser (Selçuk UYGUN)	123
Haber-Türk Sineması Süreyya DURU'yu Kaybetti (Esin KARAKAYA-ÖZDİL)	124
Haber-Neden Sahiplenmiyoruz? (Ali Fahir ÖNER)	125

PİRİ REİS'İN KİTÂB-I BAHİRİYE'SİNDE BULUNAN TERSÂNE-İ ÂMİRE PLÂNLARI

İdris BOSTAN

Osmanlı Devletinin kuruluşuyla teşekkül eden ve sonraları devletin genişlemesine paralel olarak eşaslı bir teşkilâta kavuşan Osmanlı Bahriyesinin merkez üssü XVI. asırdan itibaren Tersâne-i Âmire (İstanbul Tersanesi) idi.

XVI. asra kadar donanmanın ihtiyacı olan gemiler, ekseriyetle Gelibolu'da inşa edildikleri hâlde, devrin kaynaklarında Gelibolu için tersane tabirine rastlanmadığı gibi, İstanbul'un fethinden sonra mevcut olan Galata için de bu tabir zikredilmemiştir (1).

Tersâne kelimesinin aslı Arapça "dârü's-sınâ'a" dan gelmektedir. Bu kelime birçok Akdeniz ülkesinin bahriye terminolojisinde kullanılmış, sonra Venedik vasıtasıyla Osmanlılara geçmiştir. Osmanlılar, kelimenin İtalyancası olan "darsena"dan yaptıkları iktibasla biraz daha Türkçeleştirerek "tersâne" veya "tershâne" şeklinde ifade etmişlerdir (2).

Osmanlılarda tersâne kelimesi, gemilerin inşa ve teçhiz edildiği teşkilâtlı bir müessese için kullanıldığı gibi, XVI. yüzyılın başlarından, XVII. yüzyılın ortalarına kadar Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriye'sinde çizilen plânda da görüldüğü üzere, gemilerin inşa edildiği gözler manasına da kullanılmıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra, bir müddet kadirga limanı tersâne olarak kullanılmış (3), daha sonra Haliç'te birkaç gözden ibaret ilk tersâne inşa edilmişti. Bu tersänenin binaları arasında sadece bir mescid ve divanhâne bulunuyordu.

XV. yüzyıl sonlarına ait Haliç resimlerinde Kasım-paşa koyunda demirli kadirgalarından başka, karada inşa edilen veya kalafatlanan kadirgalar yer almaktadır (4).

Galata tersânesine II. Beyazid devrinde birkaç ilave yapılmış, Yavuz Sultan Selim ise, tersaneyi yeniden inşa ve organize etmiştir. Cafer Kapudan'ın nezaretinde başlayan ve Galata'dan Kağıthane Deresine kadar uzanan bir bölgeyi kaplayan tersâne inşası 1515'de tamamlandı (5). Böylece Osmanlı Donanmasının merkez üssü olan Galata (Haliç-İstanbul) tersanesi kuruldu. XVI. yüzyılın ortalarında Tersâne-i Âmire olarak isimlendirilen Galata Tersanesinin gelişmesinde Kanuni'nin kapudân-ı deryâlarından Güzelce Kasım Paşa'nın hizmeti büyük olmuştur. Osmanlı donanmasının Akdeniz ve Karadeniz'deki faaliyetlerinin büyük-

• Piri Reis, Kitâb-ı Bahriyye, TSMK, Revan, 1633, vr. 432 a.

lûgü, bu tersänenin devamlı bir şekilde gelişmesini icap ettirmiştir. Bu arada gemi inşası ve tamiri için lüzumlu gözler yanında idarî binalar ve mahzenler önemli yer tutmuştur. Evliya Çelebi'ye göre, Kanuni Sultan Süleyman devrinde tersane binaları arasında baruthâne kulesi, 70 kapudan mahzeni, kürekthane, yedi kurşunlu mahzen, yeni divanhâne, zindan, cirit meydanı kasrı, Şahkulu kapısı ve Meyyit iskelesi kapısı bulunuyordu, Sokullu Mehmed Paşa'nın kapudân-ı deryâlığı sırasında (1546-50) ve İnebahtı mağlubiyesinden (1571) sonraki hummalı çalışmalar sırasında tersaneyeye bazı ilaveler yapıldı.

Ahmed Muhtar, Feth-i Celil-i Kostantiniyye, İÜK. TY. 5010. S.226.

• Llyod A. Brown, The Story of Maps, New York 1979.

• Köprülü Ktb. Fâzil Ahmed Paşa Kitapları, 171, vr. 428 a.

XVI. yüzyılda tersanede bulunan binalar hakkında bilgi bulunan önemli bir kaynak, Piri Reis'in *Kitâb-ı Bahriye*'sidir. Eserini Kanuni Sultan Süleyman'a takdim eden Piri Reis, donanmaya seyrü sefer sırasında kılavuzluk edecek çok kıymetli bilgiler vermektedir. Kitap, ilk defa 1521 yılında yazılmış ve 1525'de genişletilerek padişah Kanuni'ye sunulmuştur. Bu sebeple iki nüshadan istinsah edilen mevcut *Kitâb-ı Bahriye* nüshaları, böylece iki koldan çoğalmıştır (6). Bu güne kadar her iki edisyona ait dünyada 35 yazma nüsha tesbit edilmiştir (7).

Piri Reis, hernekadar eserinde doğrudan tersane hakkında bir bilgi vermemişse de, *Kitab-ı Bahriye* nüshalarının bazılarının sonlarında bulunan harita, bizi bu konuda kısmen de olsa aydınlatmaktadır (8). Bu yazma nüshalardan Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. (Revan kitapları, nr. 1633, vr. 434 a) ve Köprülü Ktb. (Fâzil Ahmed Paşa Kitapları, nr. 171, vr. 428 a)'nde bulunan haritalar muhtemelen XVI. yüzyıla aittir. Resimde de görüleceği gibi, Revan kitapları arasındaki yazmada, sırasıyla, "Hasköy, Tersâne Bağçesi, tersânler (tersaneler), Mahzen, Divanhane, Küreklik, Eski divanhâne, Meyyit iskelesi, Azap kaposu" bulunmaktadır. Fâzil Ahmed Paşa kitapları arasındaki nüshada ise, "Hasköy, Tersâne bağçesi, tersâneler, Küreklik, Eski Divânthane, Mahzen, Meyyit iskelesi, Azap kaposu, Kürkçü Kaposu, Yağ kapanı, Karaköy Kaposu ve Kurşunlu Mahzen" yer almaktadır. Bu haritalardan da anlaşıldığı gibi, Tersane binalarını ve müstemilatını açık bir şekilde görmek mümkün değildir. Harita tari-

hi üzerine bir kitap yazan Llyod A. Brown (9), bu haritalardan birini kitabına kapak konusu yaptığı halde, eserin kime ait olduğunu tesbit edemediğini ifade etmiştir. Hiç şüphesiz bu harita da *Kitâb-ı Bahriye* nüshalarından birine aittir. Ancak bunda, tersane binaları kısmen çizildiği halde, yeterli açıklama kaydedilmemiştir. Bu haritaların ne zaman çizilmiş olduğunu tesbit etmek için resimlerin sanat tarihi açısından incelenmesi ayrıca büyük bir önem taşımaktadır.

Bu İstanbul haritasının bütün *Kitâb-ı Bahriye* nüshalarında bulunmaması ve olanların pek çoğunda ise uydurma bir şekilde çizilmesi, esere sonradan ilave edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Tersane hakkında bilgi bulunabilecek önemli bir diğer kaynak da hiç şüphesiz yabancı seyahatnâmeler ve elçi günlükleridir. Bu konu ise ayrı bir incelemede ele alınacaktır.

DİPNOTLAR:

- (1) Bu konuda geniş bilgi için bk. İdris BOSTAN, XVII. Asırda Tersâne-i Âmire. İ.Ü. Edebiyat Fak. Tarih bölümü, Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul-1985, s.1.
- (2) G. S. Colin-Ci. Cahen, "Dâr al Sinâa". Encyclopaedia of Islam, (2. edisyon), II, London 1965, s. 129. Geniş bilgi için ayrıca bk. Henry ve Renée Kahane - Andreas Tietze, The Lingua Franca in the Levant. Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin. Urbana 1950, s. 428-430 mad. 645.
- (3) İdris BOSTAN, "Galata Tersânesininin 1527-1528 Yılına ait Gelir-Gider Muhâbebesi". *Türklük Araştırmaları Dergisi*, II, İstanbul 1987, s.26.
- (4) Semavi Eyice, "Tarihte Halic". İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Geoteknik Su ve Çevre Mühendisliği Sorunları Araştırma Grubu Sempozyumları, No.1: Halic Sempozyumu 10-11 Aralık 1975, İstanbul 1975, s. 273.
- (5) Bostan, aynı makale, s. 27.
- (6) Svat Soucek, "A Propos du Livre d'Instructions Nautiques de Piri Reis" *Revue des Etudes Islamiques*, XII/2, Paris 1973, s. 243.
- (7) *Kitab-ı Bahriye*'nin dünya kütüphanelerinde bulunan yazma nüshalarının bir listesi için bk. Soucek, aynı makale, s. 244-245.
- (8) Bu haritalardan kısaca bahseden A. Adnan Adıvar (Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul 1970, s. 73-74), Topkapı Sarayı nüshasında haritanın bulunmadığını yazmakta ise de, bu doğru değildir.
- (9) Llyod A. Brown, *The Story of Maps*, New York-1979.